

Agnieszka Hrynyk, Maria Natalia Kistowska

(Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań – Polska)

WSPÓŁCZESNY JĘZYK ROSYJSKI VERSUS GENDER I FEMINIZM

Słowo *gender* w języku rosyjskim (*гендер* – wymawiane „giender”, zgodnie z zasadami fonetyki i pisowni słów zapożyczonych), wyłoniło się na fali pierestrojki i niejako wchłonęło *feminizm* (*феминизм* – wym. „feminizm”). Podaje się, że oficjalnie termin został użyty i – w konsekwencji – wprowadzony do języka przy okazji otwarcia Moskiewskiego Centrum Badań Genderowych (Московского Центра Гендерных Исследований) w kwietniu 1990 roku. Rok później funkcjonowanie terminu w przestrzeni publicznej i w języku ugruntowało otwarcie analogicznego centrum w Sankt Petersburgu (Centrum Problemów Genderowych – Центр Гендерных Проблем). Zaistnienie tych ośrodków wywołało dyskusję wokół nowego pojęcia, niejednokrotnie podważając zasadność wprowadzenia obcojęzycznego słowa.

Artykuł stanowi próbę nakreślenia specyfiki terminologii z zakresu *gender studies* i feminizmu na terenach byłego Związku Sowieckiego. Biorąc pod uwagę pewną nieprzystawalność realiów obszarów postsowieckich do tego, co dzieje się w Europie Zachodniej czy USA, poszukujemy odpowiedzi na pytania, w jaki sposób zapożyczenie terminologii i tekstów wpływa na rozumienie teorii, czy ją modyfikuje, rozwija lub zniekształca? Dokonujemy również krótkiego przeglądu rynku wydawniczego, tropiąc tłumaczenia tekstów uznanych za kanoniczne i wskazując, dlaczego niektóre z nich musiały czekać na druk ponad pół wieku.

Klimat zmian i szeroko rozumianego otwarcia na świat, w tym Zachód, sprzyjał poszukiwaniom sposobu wyrażania siebie w przestrzeni publicznej, podnoszenia kwestii nieistniejących do tej pory w dyskursie sowieckim. Jak zauważa socjolożka, Anna Temkina, kryzysowy okres rozpadu i tuż po rozpadzie imperium wymuszał nowe pojmowanie siebie i świata, poszukiwania nowej duchowości. Dla po-radzieckiego człowieka, jak pisze jedna z prekursorok badań genderowych i feministycznych, trudny jest już sam fakt przyjęcia czegoś nowego –

twierdzą, że człowiekowi urodzonemu i wychowanemu w socjalizmie, percypować idee feminizmu jest stosunkowo trudno. Po pierwsze, trudno nam percypować [...] świat w jego złożoności i modalności, tak różnie od posłuszeństwa¹.

¹ А.А. Темкина, *Феминизм: Запад и Россия*, „Преображение (Русский феминистический журнал)” 1995, № 3, s. 9. Publikacja dostępna także w internecie: <http://www.a-z.ru/>

Problemy statusu kobiety w społeczeństwie, ruchu kobiecego, feminizmu itp. są wyjątkowo prowokacyjne, podobnie jak i terminologia dyskursu. Słowa „patriarchat”, „ucisk”, „dominacja”, „seksizm” brzmią niezwykle ostro i radykalnie w rosyjskiej percepcji². Stąd zatem badacze i badaczki za wschodnią granicą borykają się z materiają języka oporną wobec tej akurat terminologii, ze względu na pole semantyczne tejże.

Kto wprowadził termin *gender studies* do dyskursu za wschodnią granicą?

W nowej rzeczywistości początkowo ruch kobiecy uległ podziałowi na postsowiecki (tzw. feminologia – *феминология*) – zajmujący się badaniem kobiecego doświadczenia społecznego oraz feministyczny. To właśnie feministki upowszechniły pojęcie *gender* i *gender studies*. Należy przy tym zaznaczyć, iż uczyniły to nie kobiety uciemnione, lecz względnie niezależne, wykształcone, posiadające pewne możliwości i kontakty poza Związkiem Radzieckim oraz – co równie istotne – znające języki obce (przede wszystkim angielski). Pierwszy etap rozwoju GS w Rosji, lata 90-te XX wieku, to czas „terminowania u Zachodu”³, a więc przeniesienia na grunt rosyjski pojęć, teorii i podejść – wypracowywania terminologii. Niezbędne dla tych działań były tłumaczenia tekstów, wykonywane wówczas przez „entuzjastów i aktywistów – tj. nieprofesjonalnych literackich tłumaczy”⁴. Owocem wyężonej translatorskiej pracy są po dziś dzień najobszerniejsze jakie powstały na gruncie rosyjskim (każda liczy około 1000 stron) antologie tekstów feministycznych i genderowych w języku rosyjskim. Zbiory ukazały się pt.: *Введение в гендерные исследования* (*Wprowadzenie do badań genderowych*), a opublikowane zostały w 2001 roku przez Charkowskie Centrum Badań Genderowych w serii „Гендерные исследования”. Pierwszy tom poświęcony jest refleksji spod znaku *gender* na gruncie rosyjskiej nauki, od nauk politycznych, socjologii, historii przez psychologię, antropologię, filozofię aż po teorię kultury, krytykę literacką oraz *men studies*. W drugim tomie znalazły się, między wieloma innymi, teksty autorstwa Teresy de Lauretis (współpracującej na stałe z charkowskim periodykiem), Rosi Braidotti, Judit Butler, Lucy Irigaray (*Пол, который не единичен*), Eve Kosofsky Sedgwick (*Эпистемология чулана*), Ann Oakley, Elizabeth Grosz, Juliet Mitchell, Hélène

women/texts/temkir.htm (23.09.2012). Wszystkie tłumaczenia cytatów z języka rosyjskiego na polski autorskie, jeśli nie ukazano inaczej.

² Zob. *ibidem*.

³ Е. Здравомыслова, А. Темкина, *Автономизация гендерных исследований в транснациональном пространстве: феминистские практики*, periodyk Charkowskiego Centrum Badań Genderowych (Харьковский Центр Гендерных Исследований), 2007, № 15, s. 76.

⁴ *Ibidem*, s. 82.

Cixous (*Хохот медузы*). Tom trzeci natomiast zawiera programy kursów z zakresu GS północno- i zachodnioamerykańskich uniwersytetów.

Terminologiczna ekwilibrystyka

W języku rosyjskim *gender studies* przetłumaczone zostało jako *гендерные исследования* (gendernyje issledowanija), które w tłumaczeniu dosłownym należałoby przełożyć jako *badania/dociekania genderowe*. Co tutaj najistotniejsze – słowo *исследования* oznacza badania niezwykle precyzyjne, podążanie za śladem (след – ślad). Słowo to nie tylko kładzie emfazę na rzetelność badań, ale także na ich specyfikę, bowiem *исследования* dotyczą przede wszystkim trudu naukowego, akademickiego. Tak więc sama już etymologia słowa – wnikliwe badanie śladów – wprowadza *gender studies* od razu na arenę akademicką – nadając tym badaniom stosowną rangę⁵. A zatem, starając się nie rozbudowywać zbędnych ideologii i nie nadbudowywać sensów oraz znaczeń, słowo to – rosyjski odpowiednik *studies* – swoim znaczeniem wprowadza wymóg bycia dociekliwym i, chciałoby się rzec, pedantycznym „śledczym”. W odniesieniu do języka polskiego, gdzie obco brzmiące *gender studies* częstokroć jest ignorowane właśnie ze względu na brak polskiego odpowiednika, na terenach byłego ZSRR cieszy się większym szacunkiem z uwagi na tradycję samego słowa *исследования*. Oczywiście nie zawsze samo znaczenie i znajomość (lub uświadamianie sobie) etymologii powoduje rzetelność badań spod znaku *gender*, ale na poziomie li i tylko języka fakt ten, naszym zdaniem, zasługuje na uwagę. W aspekcie językowym należy również udzielić uwagi faktowi, iż samo pojęcie „gender” w kontekście lingwistycznym, jak pisze Jelena Goroszko⁶ we współczesnej lingwistyce pojawiło się dużo później niż w innych naukach humanistycznych, bowiem dopiero w drugiej połowie ubiegłego wieku. Można zatem skonstatować, iż w warstwie językowej daje się wyczuć pewien opór w obrębie tej problematyki, przy jednocześnie – zaskakująco szybkiej akwizycji samej teorii.

Dopuszczalne jest również, przy dużej świadomości metodologicznej badacza/badaczki, wymienne stosowanie terminów *gender studies/women studies*. Rosyjskojęzyczne badania także posługują się tą alternacją – istnieje określenie *женские исследования*, które, – podobnie jak *гендерные исследования*, – nasuwa silne konotacje akademickie, co bez wątplenia wpłynęło w niemałym stopniu na popularność *gender studies* za naszą wschodnią granicą. Nie ma jednak odpowiednika dosłownego; *feminine*

⁵ И. Тартаковская, *Предисловие*, [w:] *Гендер для чайников-2*, ред. И. Тартаковская, Москва 2009, s. 10.

⁶ Е. Горошко, *Гендерная проблематика в языкознании*, <http://www.owl.ru/win/books/articles/goroshko.htm> (12.09.2012).

studies tłumaczone jest także jako *гендерные исследования* czyli *gender studies*, co w konsekwencji prowadzi niejednokrotnie do błędów merytorycznych, a także aberracji metodologii poprzez nieprecyzyjność przekładu terminów. Pod *gender* kryje się nierzadko feminizm i *women studies*, a samo słowo *gender* stanowi niejako parasol ochronny dla brzydkiego słowa na „f”, które do tej pory wzbudza nie do końca pozytywne emocje na terenach byłego ZSRR.

Kolejna warta uwagi asymilacja terminologiczna z języka angielskiego dokonała się niejako „na krzyż”. Angielskie *sex* (oznaczające płeć) tłumaczymy na rosyjski jako *пол* (wym. „poł”), a *gender* (w znaczeniu: rodzaj gramatyczny) – *под* (wym. „rod”). Dlatego prawidłowo termin *gender* w znaczeniu płci społeczno-kulturowej powinno się tłumaczyć jako *под*. Tymczasem w rosyjskim przyjęło się i utrwaliło tłumaczenie *gender* = *пол*. Kulturolog Jeliena Trofimowa wyjaśnia tę kwestię następująco: „w języku rosyjskim słowo „płeć” wolne jest od tego obciążenia, jakie niesie ze sobą słowo „seks”, ponieważ pojmowane jest szerzej”⁷. A językoznawczyni, Ałła Kirilowa, zaznacza, iż w języku rosyjskim para *seks-płeć* (*секс-пол*) nie jest adekwatna do angielskiego *sex-sex* (*seks-płeć*), co – zdaniem badaczki – w pewnym stopniu „odciąża” słowo płeć⁸.

Dla potrzeb rosyjskojęzycznego dyskursu genderowego musiało nastąpić terminologiczne porządkowanie słów, aby słowa wprowadzane z języka angielskiego nie budziły błędnych konotacji. Tak stało się w przypadku słowa podstawowego dla dyskursu genderowego – patriarchy. W dyskursie GS używane jest słowo *патриархатный* (wym. „patriarchatnyj”), pochodzące od rzeczownika *патриархат* (wym. „patriarchat”) oznaczającego „ustrój charakteryzujący się władzą męczyzny i dominowaniem linii ojcowskiej”⁹. Jak zauważa J.I. Trofimowa gramatycznie bardziej poprawną formą byłby przymiotnik *патриархальный* (wym. „patriarchalnyj”), jednak ze względu na jego znaczenie, dokładanie kolejnego skrajnie różnego znaczenia nie miałoby racji bytu. Rzeczownik *патриархальность* (wym. „patriarchalnost”), od którego pochodzi powyższe słowo oznacza bowiem ustrój związany z dawnymi czasami, wierny tradycji i obyczajom, ale także: odnoszący się do Cerkwi prawosławnej¹⁰.

⁷ Е.И. Трофимова, *К вопросу о гендерной терминологии*. Materiały letniej szkoły „Społeczeństwo i Gender”, Rязань 2003, <http://www.gender-cent.ryazan.ru/trofimova.htm> (01.10.2012).

⁸ А.В. Кирилина, *О применении понятия гендер в русскоязычном лингвистическом описании*, „Филологические науки” 2000, № 3, s. 19.

⁹ Е.И. Трофимова, *К вопросу...*, op. cit.

¹⁰ Więcej o terminologii gender w języku rosyjskim: *Список англоязычных терминов*, <http://www.owl.ru/gender/english.htm> (10.08.2012), oraz *Словарь гендерных терминов*, ред. А.А. Денисова, 2002, <http://www.owl.ru/gender/> (10.08.2012).

Nadrabianie wydawniczych zaległości

Rosyjski gender nie kończy się oczywiście na terminologii określającej sam kierunek, ale obejmuje także dość bogatą i zaskakującą, a z drugiej strony ubogą literaturę przedmiotu. Uznałyśmy, z dbałości o czytelnika, że przedstawienie genderowych lektur w języku rosyjskim w zestawieniu z datowaniem oryginałów byłoby nieuchwytnie w litym tekście, dlatego też posłużymy się następującą tabelą:

Autor/Autorka tytuł rosyjski	oryginał data	Rynek rosyjski	Róż- nica	Uwagi
* Virginia Woolf * <i>Своя комната/Свое место/Собственная комната</i>	<i>A room of one's own</i> 1928	1992	64 lata	kilka wydań w j. rosyjskim pod różnymi tytułami
* Simone de Beauvoir * <i>Второй пол</i>	<i>Le Deuxième sexe</i> 1949	1998	49 lat	pierwsze fragmenty ukazują się w 1993–1995, umowa na tłumaczenie już od 1989
* Kate Millet * <i>Теория сексуальной политики</i>	<i>Sexual politics</i> 1970	1994	24 lata	w j. ros. ukazała się jedynie część publikacji
* Helene Cixous * <i>Хохот медузы</i>	<i>Le rire de la méduse</i> 1975	1999	24 lata	tekst ukazał się w antologii w 2001 roku
* Michael Foucault * <i>История сексуальности</i>	<i>Histoire de la sexualité</i> 1976	1998	22 lata	–
* Luce Irigaray * <i>Пол который не единичен</i>	<i>Ce sexe qui n'en est pas un</i> 1977	2001	24 lata	tekst ukazał się w antologii
* Nancy Chodorow * <i>Воспроизводство материнства, психоанализ и социология гендера</i>	<i>The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender</i> 1978	2006	28 lat	–
* Julia Kristeva * <i>Силы ужаса: эссе об отвращении</i>	<i>Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection</i> 1980	2003	23 lata	–
* Judith Butler * <i>Гендерное беспокойство/Гендерная тревога/Бедствие пола</i>	<i>Gender trouble</i> 1990	1995	5 lat	problematiczność tytułu. Opóźnienie niewielkie, biorąc pod uwagę, że w Polsce wydane w roku 2008
* Eva Kosofsky-Sedgwick * <i>Эпистемология чулана</i>	<i>Epistemology of the Closet</i> 1990	2001	11 lat	–

Pierwszy wniosek, jaki nasuwa się po przeanalizowaniu tabeli dotyczy rozbieżności czasowej pomiędzy wydaniem oryginału i jego rosyjskiego odpowiednika. Rynek rosyjski zapełnia się publikacjami genderowymi poczynając od lat 90tych i można tutaj mówić o prawdziwym bumie na rynku wydawniczym oraz nadrabianiu genderowych zaległości w stosunku do Europy Zachodniej czy USA. Ten przyspieszony rozwój świadomości związany jest rzecz jasna z upadkiem ZSRR, otwarciem granic oraz mobilnością akademicką (zarówno wykładowców/wykładowczyń oraz studentów/studentek) i wciąż rosnącą łatwością wymiany informacji.

Czy tytuły także wymagały ekwilibrystyki słownej?

Rosjanie/Rosjanki czekali na *Własny pokój* Wirgini Woolf aż 64 lata, a tytuł pojawił się w trzech wariantach. Każdy z nich jest próbą uchwycenia idei autorki i każdy na swój sposób ją oddaje, wzbogacając poprzedni. *Swój pokój/Swoje miejsce/Własny pokój* – dopiero trzeci z nich wprowadza pojęcie własności – kategorii sytuującej się na przeciwległym, w stosunku do kolektywności okresu sowieckiego, biegunie. Ciekawym jest natomiast tytuł drugi, albowiem wnosi nowe znaczenie za pomocą słowa – *место* (miejsce). Nadaje to nowy wydźwięk słowom autorki *Trzech Gwinei* – wprowadza doń dyskurs przestrzeni i jej definiowania. Miejsce nie musi być pokojem – własne miejsce to własna przestrzeń, niekoniecznie zorganizowana architektonicznie jako pokój. Własnym miejscem możemy nazwać również wydzieloną/przepierzoną komórkę, która diametralnie zmieniałaby odczytanie eseju Woolf.

Druga płć Simone de Beauvoir nie uzyskała zaskakującego tytułu, tłumaczenie jest wierne – *Второй пол*. Uwagę zwrócić warto tutaj nie na przekład tytułu, lecz historię związaną z wydaniem tej książki. Na tę pozycję za naszą wschodnią granicą czekać trzeba było blisko pół wieku. W Związku Sowieckim publikacja ta przez 40 lat znajdowała się na indeksie dzieł zakazanych. Swietłana Ajwazowa, autorka przedmowy i redaktorka rosyjskiej wersji, wskazuje na przyczyny takiego stanu rzeczy pisząc, iż w czasie, gdy Beauvoir pracowała nad *Drugą płcią*, Rosję Sowiecką uważano (i ona sama uważała) za kraj, w którym problem dyskryminacji ze względu na płć nie istnieje, a „kobiety i mężczyźni są zrównani w swych prawach”¹¹. Mít o socjalistycznym raj, którego nieodzowną, emocjonalną komponentą były kobiety, przez niemal pół wieku uniemożliwiał rosyjskiej czytelniczce spotkanie z francuską egzystencjalistką. Pomysł przetłumaczenia *Drugiej płci* pojawił się na fali demokracji rosyjskiego społeczeństwa. W 1989 roku jedno z największych

¹¹ С. Айвазова, „Второй пол” и женское движение в России, http://www.owl.ru/win/info/we_my/2000_sp/12.htm (05.09.2012).

wówczas na rynku wydawnictw, „Progress” („Прогресс”), zawarło umowę z grupą tłumaczy chętnych i gotowych podjąć wyzwanie przetłumaczenia tej „nowej Biblii nie jednego pokolenia kobiet”¹². Początkowo, w latach 1992–1993 ukazywały się kolejne odcinki *Drugiej płci*, by ostatecznie, po 9 latach, książka w całości ujrzała światło dzienne; nakład w wysokości 5000 egzemplarzy wysprzedano w ciągu roku – pomimo dość wysokiej ceny.

Powracając do tłumaczeń tytułów, za kolejną arcyciekawą propozycję przekładu uznać wypadnie nam *Śmiech Meduzy* Helen Cixous. Francuskie *rire* użyte w oryginale ma kilka znaczeń – po pierwsze: śmiech, z czego skorzystano podczas polskiego tłumaczenia, po drugie: kpina, po trzecie: wyśmiewanie, po wtóre: żart. W języku rosyjskim natomiast słowo użyte do określenia śmiechu vel kpiny to *xoxom* czyli *chichot*. Czymże jest chichot wobec śmiechu? Chichocząc można wyśmiać, chichot to mniej nieprzewidywalny wybuch śmiechu (śmieszku [sic!]), chichot bywa zupełnie nieprzypadkowy, wręcz złośliwy. W kontekście francuskiego *rire* jest to kolejny trop interpretacyjny i inspiracja dla rozumienia całości eseju.

Agnielskie *trouble* tłumaczone jako problem nie znalazło dosłownego odzwierciedlenia w języku rosyjskim, podobnież zresztą jak w polskim, gdzie tytuł publikacji, co bardzo przekonująco uzasadnia tłumaczka książki Judith Butler – Karolina Krasuska, został całkowicie przeorganizowany (przypomnijmy: *Uwikłani w płęć*). Tak jak w przypadku *Własnego pokoju* Wirginii Woolf są trzy wersje tłumaczenia tego tytułu: *Гендерное беспокойство*/ *Гендерная тревога*/ *Бедствие пола*, czyli kolejno: *Niepokój genderowy*/ *Genderowy lęk*/ *Nieszczęście płci*. O ile wydanie książkowe opatrzone tytułem *Genderowy niepokój*, dwa kolejne warianty to autorskie propozycje pochodzące z artykułów i tłumaczeń fragmentów. Nasuwa się pytanie na ile tytuły rosyjskie oddają angielskie *trouble*, na ile zaś są interpretacją myśli Butler? Rosyjskie *беспокойство* pochodzi od słowa *pokój* (w rozumieniu spokój), prefiks *бес-* (polskie *bez-*) zaznacza nieobecność tego (s)pokoju, niepokój, brak stabilności. Tytuł drugi, który możemy nazwać tłumaczeniem wolnym, wprowadza nowe znaczenie; rosyjskie *тревога* oznacza *lęk, trwogę*. Najbardziej jednak zaskakujący jest tytuł ostatni, bowiem słowo *бедствие* oznacza także (oprócz znaczenia podstawowego) *kataklizm*, nasuwając negatywne skojarzenie: na płęć spłynął kataklizm – koniec prawdziwej płci. Tytuł ten uruchamiać może myślenie w binarnych opozycjach męskość–kobiecość.

Ostatni z tytułów, zasługujący naszym zdaniem na komentarz, to *Epistemology of the Closet* E. Kosofsky-Sedgwick. Użyte w rosyjskim tłumaczeniu słowo *чужан* ma znaczenie wielopłaszczyznowe i znakomicie

¹² Ibidem.

dookreśla przysłowiową już dziś *szafę*¹³. *Чулан* to *komórka, spiżarka, kryjówka*, a zatem – podobnie jak u Woolf – mamy do czynienia z dyskursem przestrzeni i próbą jej dookreślenia. Kryjówka konotuje przestrzeń niewielkich rozmiarów, ciasną i duszną, ograniczającą. W takim właśnie sensie, jako miejsce opresyjne, słowo *чулан* używane jest na rosyjskojęzycznych portalach gejowskich. Tłumaczenie to jest znakomitym przykładem modyfikacji oryginału, poszerzającej i pogłębiającej odczytanie danej publikacji.

Język komunikacji

Podczas gdy na świecie utrzymuje się hegemonia języka angielskiego w przestrzeni badań akademickich, na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw badania z zakresu feminizmu i *gender studies* zdominowane są przez język rosyjski. Jednak, jak podkreśla Jieliena Gapowa, dyrektorka Mińskiego Centrum Badań Genderowych, jest to przewaga pozorna. Gapowa zapytana o relację pomiędzy feminizmem i *gender studies* w Rosji zwraca uwagę na fakty: główne grupy dyskusyjne działają przy Charkowskim Centrum i w ramach Centralnoazjatyckiej Sieci Badań Genderowych (Центральноазиатская сеть гендерных исследований). Najprężniej działa wydawnictwo charkowskie, zaś na studiach magisterskich w Mińsku¹⁴ kształci się młodzież z całej WNP. Feministycznym literaturoznawstwem zajmuje się mieszkająca na Litwie Irina Nowikowa oraz Irina Żeriebkina z Charkowa. Zdaniem Gapowej z upływem czasu wspólna przeszłość i początkowe podobieństwa stają się tłem do wyjawienia różnic¹⁵. Określenie „rosyjskie *gender studies*”, odnoszące się przede wszystkim do używanego języka, jest polem, w obrębie którego zachodzi coraz bardziej wyrazista dyferencjacja. Jako dobry

¹³ Ang. Coming out of the closet (wyjście z szafy) –

znana metafora „szafy” obrazuje społeczno-kulturową sytuację osób homoseksualnych – jako marginalizowanych i represjonowanych, a zatem zmuszonych do ukrywania się, milczenia, uwieczonych w poczuciu własnej nienormalności.

[w:] A. Burzyńska, M.P. Markowski, *Teorie literatury XX wieku*, Kraków 2006, s. 462.

¹⁴ Założone w 1997 r. Mińskie Centrum Badań Genderowych w 2004 r. na mocy bezprecedensowego aktu prezydenta Białorusi, Aleksandra Łukaszenki, zostało zamknięte. Obecnie działa jako Centrum Badań Genderowych przy Europejskim Uniwersytecie Humanistycznym w Wilnie; uzyskało akredytację litewskiego ministerstwa edukacji. Centrum w praktyce realizowało ideę wchodzenia Białorusi do tworzącej się wspólnej europejskiej przestrzeni, było członkiem konsorcjum uniwersyteckiego Campus Europae. Paradoksalnie, decyzja Łukaszenki i konieczność funkcjonowania na wygnaniu pozytywnie przyczyniły się do rozwoju Centrum: utworzono wirtualną bibliotekę, wzrosła intensywność komunikacji elektronicznej.

¹⁵ Zob. „Doing gender” na русском поле: круглый стол, periodyk Charkowskiego Centrum Badań Genderowych, (Харьковский Центр Гендерных Исследований) 2005, № 13, s. 190–217.

przykład można przywołać praktyki Azerbejdżańskiego Genderowego Centrum Informacyjnego (gender-az. org), którego strona internetowa ma trzy wersje językowe: azerbejdżańską, rosyjską i angielską.

Jednocześnie profesjonalizacja przekładu, dokonująca się od połowy lat 2000-ych, nie uwolniła tłumaczek i tłumaczy od zmagania z materiałem języka: „zdradzamy język ojczysty, pragnąc dochować wierności oryginałowi; jednocześnie zdradzamy oryginał, naginając go do potrzeb ojczystego języka”¹⁶. Rosyjski sprzeciwia się poprawnemu politycznie językowi oryginału feministycznych tekstów: częstokroć rosyjskie ekwiwalenty wydają się nieliterackie, niezgrabne lub niegramatyczne. Dlatego można mówić nie tylko i nie tyle o sprzeciwie na poziomie struktury gramatycznej, ale całego dyskursu. W ten sposób praktyka translatorska stała się kwestią polityczną: wyzwalający i otwierający się rosyjski dyskurs znajdował się permanentnie w stanie osvajania, absorbowania i tłumaczenia wielu teorii różnorodnego pochodzenia, co stanowiło niewątpliwie kompensację w stosunku do deficytu okresu sowieckiego.

¹⁶ Е. Здравомыслова, А. Темкина, *Автономизация гендерных исследований в транснациональном пространстве: феминистские практики*, periodyk Charkowskiego Centrum Wadań Genderowych (Харьковский Центр Гендерных Исследований) 2007, № 15, s. 82.

